

Berecz Ágnes

Épülni és építeni – A Ráday Könyvtár jelen helyzete és fejlesztési tervei

A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye átélte azt, amit minden közgyűjtemény szeretne elkerülni és szerencsére kevesen élnek is meg: a 2019. január 23-án hirtelen lesújtó katasztrófát, ami éles határvonallal választotta el mindazt, ami előtte volt, az utána következőktől. A tüzeset egy teljesen új korszakot nyitott intézményünk életében.

A Ráday Gyűjtemény egy szaklevéltárból, egy szakkönyvtárból és két múzeumi egységből áll; ez a szerkezet meghatározza tevékenységünket. A katasztrófa a levéltárat és a könyvtárat sújtotta: bár maga a tűz nem érte el az állományainkat, az oltóvíz és a füst okozott károkat, a legsúlyosabb következmény pedig az volt, hogy a bontásra és újjáépítésre, felújításra jelölt ingatlant el kellett hagynunk.

Tárgyszavak: egyházi könyvtár; középület; dokumentumgyűjtemény; levéltár; múzeumi gyűjtemény; tüzeset; kárenyhítés; könyvtári feldolgozás; digitális jelfeldolgozás;

I. A katasztrófamenedzselés korszaka: 2019. január 23. – 2020. február 15.

Az első hetekben akut kárelhárítással, állománymentéssel foglalkoztunk sok önkéntes és könyvtáros, restaurátor segítségével. A levéltár mentése élvezett prioritást, hiszen itt egyedi, pótolhatatlan iratmennyiségről volt szó. Példás gyorsasággal jelentkezett *Kenyeres István*, Budapest Főváros Levéltárának (BFL) főigazgatója, aki befogadta a teljes állományt és helyet adott a levéltáros kollégáknak is. Több hónapi tisztítás, rendezés után 2019 őszén újraindult a kutatószolgálat a BFL-ben. Be kell vallani, hogy mind a raktári körülmények, mind a munkakörülmények összehasonlíthatatlanul jobbak az odaveszett réginéél. A gond csak az, hogy a Ráday Levéltár nem maradhat örökre a BFL-ben, és az újjáépítés után nem is kerül vissza régi helyére. Már a tüzeset előtt is probléma volt, hogy sem a raktárkapacitás, sem a dolgozó/kutatói terek nem megfelelőek. Teljesen új elhelyezést kell majd nyújtani a levéltár számára, és ennek még nem látszanak a körvonalai.

A könyvtár mentése a levéltárral párhuzamosan, a katasztrófa első napjától folyt. Itt vízmentesítéssel, az elázott könyvek elkülönítésével kezdődött a munka, majd – mivel tudtuk, hogy az elszállításra csak később kerülhet sor – páramentesítéssel, állandó szellőztetéssel. (A fűtés természetesen azonnal megszűnt, áramot is sokáig aggregátorról,

sorba kapcsolt hosszabbítókról nyertünk, amíg ki nem építették az ideiglenes áramellátást [betápot].) Ilyen körülmények között került sor az első újdonságot jelentő szakmai döntésre: elhatároztuk, hogy egyesével leválogatjuk a raktári állományból az összes muzeális (1850 előtti) kötetet. Ugyanis nemcsak az ismert Ráday műemlékkönyvtár jelenti muzeális állományunkat: ezen kívül is több tízezres nagyságrendben őrzünk muzeális köteteket, melyek eddig vegyesen szóródtak szét a teljes raktárterületen, a modern könyvek állományába besorolva. Pulóverekben, nagykabátban, rossz világítás mellett végezte ezt a munkát három hónapon keresztül minden kolléga és sok, elsősorban könyvtáros önkéntes, köztük volt nyugdíjas kollégáink. Az volt a célunk, hogy mostantól kezdve ténylegesen különüljön el ez a más kezelési és olvasói/kutatói igényeket kívánó állományrész. A munkát éppen akkorra fejeztük be, amikor eldőlt, hogy a könyvtárat *Monok István* főigazgató úr fogadja be az MTA könyvtárába. A szektorokba osztott raktári állomány (folyóiratok és periodika, modern könyvek, muzeális könyvek) az MTA által bérelt törökbálinti depóba került 2019 nyarának elején, az Arany János utcában pedig három munkatársunk kapott lehetőséget az olvasószolgálat őszi elindítására és biztosítására.

A nyár sem telt eseménytelenül: ekkorra dőlt el, hogy a kiterjesztett felújítási munkák miatt – ami a

leégett kollégiumi rész bontása és újjáépítése mellett a Ráday utca 28. sz. egyházkerületi Székház teljes átépítését jelenti – minden értékünket és minden munkatársunkat ki kell telepíteni. Ez a Ráday műemlékkönyvtár és az RMK-különgyűjtemény állományának, valamint négy nagy értékű műkincsnek (id. Lucas Cranach: *Alexandriai Szent Katalin mártíromsága*; Cranach műhely: *Betlehemi gyermekgyilkosság*; Mányoki Ádám: *Ráday Pál* és felesége, *Kajali Klára* portréi) a biztonságba helyezését jelentette. A muzeális különgyűjtemények szeptemberben kerültek a törökbálinti depóba, a festményeket pedig letéti megőrzésre a Szépművészeti Múzeum és Nemzeti Galéria vette át.

2019 késő őszére tehát biztonságos átmeneti helyen volt minden érték, megindultak a levéltári és könyvtári szolgáltatások, de hátra volt még a Ráday Gyűjtemény igazgatási-gazdasági egységének a kitelepítése. A karácsonyi gyertyák gyűjtésének idejére született meg a döntés, hogy irodaszobákat bérlünk az Október 6. utcában – sétatávolságra az akadémiai könyvtártól, és metróvonalban a levéltárral, de a Ráday utcától sem messze. Idén február 15-én költöztünk át, és ezzel zárult le a katasztrófamenedzselés korszaka, és elkezdődött az ideiglenes működés előreláthatólag 2–3 évre terjedő kora.

II. Az ideiglenes működés korszaka

A Ráday utcai újjáépítés elkészülése legoptimistább esetben 2022 őszére várható, de most, a koronavírus okozta általános és kényszerű leállás idején senki sem tudhatja, mennyit fognak majd csúszni a munkák. Ezért gondolkodunk körülbelül 3 évnyi ideiglenes, átmeneti állapotban. Ezen a ponton elválnak a levéltár és a könyvtár kérdésköre, mert mint említettem, a levéltár nem költözik vissza a Ráday utcába, a könyvtár azonban igen. A tervek elkészültek. Alapterületünk lényegében változatlan marad, de jelentősen átalakul a belső tagolás. A könyvtár nyilvános bejárata a Ráday utcáról átkerül az új kollégiumi rész Markusovszky téri főbejáratához, innen, az üvegfalú földszinti fogadóteréből közelíthető majd meg a könyvtár. Megmarad a kölcsönzötér és az olvasóterem – ez utóbbi kicsit kisebb lesz, mint a régi. Új raktárunkat a teremgarázs szintjén építik meg, természetesen teljesen szeparáltan és megfelelő gépészettel-biztonsági berendezésekkel. Tömörraktár lesz, azonban a számításokkor kiderült, hogy ez nem jelent kapacitásbővülést. Ugyanis a régi raktárban olyan szűkre vették a rögzített polcok közötti távolságot, hogy az

már szinte közelítette a tömörraktár fogalmát. Másrészt folyóiratárunk a levéltár területén volt elhelyezve, ami a visszaköltözéskor természetesen a könyvtári állománnyal együtt tér vissza. Különböző megkötöttségek – építési szabványok, csatornák és közművek elhelyezkedése, vizesblokkok, liftek, kötelező számban előírt parkolóhely-létesítés stb. – miatt adott a berendezhető raktárterület, amelyet tehát nem az igény, hanem a realitás határoz meg. Mivel nem zöldmezős beruházásról, hanem kollégiumépítésről és egy meglévő épület felújításáról van szó, ezt tudomásul kell vennünk. A jó hír az, hogy egyáltalán lesz raktárunk helyben, a belváros szívében, és nem kell majd külső raktárból szolgáltatni. Ami változatlanul a régi fényében rendeződik vissza: a Ráday műemlékkönyvtár. A már felújított Bibliamúzeumból egy üvegfalon át a jövőben is látható lesz a barokk könyvgyűjtemény és a híres festmények. Rendezvények alkalmából és szervezett csoportfoglalkozásokon meg is nyitjuk majd, mint régen. Ez az egység továbbra is a Ráday utcából lesz megközelíthető, a jövőben tehát még egyértelműbben különválnak a könyvtár olvasó-kutatói, illetve látogatói megközelítése.

Feladatainkat úgy igyekeztünk megszerezni, hogy biztosítsuk az alapszolgáltatások fenntartását, hogy előnyre fordítsuk az ideiglenes működés éveit, és reményeink szerint megújulva induljunk majd újra a Ráday utcában.

Az **alapszolgáltatások** a MTA könyvtára segítségével megoldottak: az olvasók és a kutatók oda mennek, és egy beiratkozással két könyvtárat érhetnek el: az akadémiai beiratkozással használhatják annak állományát, adatbázisait; a mi pulunknál való regisztráció után pedig kölcsönözhetnek, illetve kutathatnak a Ráday könyvtár állományából. (Egyedül a folyóiratokhoz való hozzáférés korlátozott.) Természetesen egy-két napot várni kell, amíg a kért műveket beküldjük; ez részben áthidalható az online katalógusból előre kiválasztott tételek e-mailés igénylésével. Mivel az akadémiai könyvtár jellege sok tekintetben harmonizál a human tudományokra fókuszáló Ráday könyvtár jellegével, egymást erősítő hatása is lehet átmeneti társbérletünknek.

Az ideiglenes működés kényszerűen szűkítette megszokott tevékenységeink körét – nincsenek rendezvények, nem fogadunk egyetemista- és látogatócsoportokat, nem rendezünk kamarakiállításokat, könyvbemutatókat; a szaktájékoztató is csak online levelezés keretében valósítható meg. Most arra fordítunk fokozott figyelmet,

hogy elvégezzük mindazt, amire eddig valahogy sose jutott idő és energia. Megtörtént a raktári muzeális állomány leválogatása és elkülönítése; részben megtörtént ennek megtisztítása is; következik a **revízió**. A muzeális állományt teljes körűen megvizsgáljuk; a maximalista cél a teljes, a modern könyvekre is kiterjedő állományrevízió. Abban a formában ez utóbbi is megvalósul, hogy a szállítások és az átrendezések végzünk. Azokat a köteteket vonjuk ki az állományból, amelyek nyilvánvalóan elavultak, gyűjtőkörbe nem tartoznak, magyarországi előfordulásuk nem ritkaság, és más szempontból sem védettek (például nem jelentős személy hagyatékának a részei). A folyóirat-állományt radikálisan csökkenteni szeretnénk: itt eléggé szigorúan vennénk, hogy a jövőben mi csak az egyházi folyóiratokat archiváljuk. A rengeteg tudományos periodika esetében tételről tételre haladva vizsgálunk meg, hogy például elérhető-e digitalizált formában, mennyire elérhető más könyvtárakban, mennyire voltak keresettek nálunk. Nagy ritkítást tervezünk ebben a körben, amelynek első szakaszát már a depóba szállítás előtt elvégeztük: az azonnal eldönthető selejtezések tavaly megtörténtek. Most a folyóirattár újrendezése, revíziója és további selejtezése zajlik; ez az oka annak, hogy ebből az állományrészről korlátozottan tudunk szolgáltatni.

A **feldolgozó munkában** fokozott figyelmet fordítunk az online katalógus retrospektív kiegészítésére, a korábbi adatbevitel revíziójára. Az ugyanis régóta nem probléma, hogy az újonnan feldolgozott tételek rendben vannak – sok esetben elegendő átvett rekordot igazítani – a gond az, hogy visszamenőleg nem teljes a katalógus (jelenleg kb. 65% a feldolgozottság). Ráadásul a régebbi, céduláról bevitt adatokban sok a tévedés és a hiányosság. Arra törekszünk, hogy az újranitás idejére az adatbázisunk rendben legyen.

Részben ezzel a munkával függ össze, részben a tudományos célú vállalásaink közé tartozik, hogy egy teljes, minden szükséges hivatkozással ellátott **antikvakatalógust** szeretnénk közreadni. A muzeális állomány különválasztása igazolta azt a sejtésünket, hogy több antikvatételünk van, mint amennyi eddig publikálva volt (megbújtak csak részben feltárt kolligátumokban, régi katalóguscédulákon). A katalógus mind önálló könyvformátumban, mind rendbetett rekordok formájában rendelkezésre fog majd állni. A mentés, a darabonkénti kézbevitel során még a Ráday család egykori magánkönyvtárának újabb darabjait is azonosítottuk a raktári állományból – ez az oka

annak, hogy csodálatos módon szaporodni fognak a Ráday műemlékkönyvtár kötetei.

Rozsondai Marianne (A magyar könyvkötés a gótikától a művészkönyvekig c. úttörő monográfia szerzője) volt a mentora annak a kutatásnak, amely hosszú ideje zajlik nálunk: a műemlékkönyvtár 18. századi kötéseinek számbavétele, leírása és meszterazonosítása – ez utóbbit az teszi lehetővé, hogy a Ráday családi levéltár anyagában fennmaradtak *Ráday Gedeon* köteteszi számlái és jegyzékei. Ritkaság, hogy könyvkötéshez könyvkötőmestert/műhelyt lehessen társítani, főleg nagy mennyiségben – ez művelődéstörténeti, ipartörténeti kuriózum. Tervezzük, hogy az eddigi eredményekről, *Jakob Müller* kötéseiről kiadjunk egy összegzést.

E tervek, illetve már folyamatban levő munkák irányították arra a figyelmet, hogy felülvizsgáljuk a tudományos közéletben való megjelenésünket. A Ráday Gyűjtemény 36 kötetet adott ki az utóbbi 30 évben; rendezett konferenciákat, szakmai alkalmat, tudományos könyvek bemutatóit; kollégáink közül öten rendelkeznek PhD fokozattal, és ennél is többen publikálnak aktívan, tartanak konferencia-előadásokat. Ezek a tevékenységek, bár nem a könyvtár alapadataihoz tartoznak, és mindig erősen függték a pénzügyi lehetőségektől valamint a kollégák egyéni kutatói preferenciáitól, természetesen megmaradnak a jelenben és a jövőben is. De figyelmet kell fordítanunk arra, hogy formálisan is tudományos műhelyként jelenjünk meg. Első lépésként elindítottuk regisztrációnkat az MTMT-rendszerben, majd minden érintett munkatárs minden publikációját bevisszük az adatbázisba (jelenleg ez nem teljes körű: néhányan egyénileg vitték fel adataikat). Végül, ahol csak lehet, magukat a közleményeket és a Ráday Gyűjtemény kiadványait is feltöltenénk a REAL repozitóriumba. Egy egyetemi vagy tudományos intézeti hálózatban mindez trivialis, de egy ettől elszigetelten működő egyházi intézménynek külön figyelnie kell arra, hogy eredményei látszódnak és hozzáférhetőek is legyenek az adekvát online felületeken.

Végül még egy témát érintek: nemcsak rendezetebben, hanem bővített szolgáltatásokkal szeretnénk majd újakezdeni. Kézenfekvő erre a **digitalizáció**, mint eszköz és lehetőség. A mi szakterületünkön erre vonatkozólag korábban felerősült koncepció volt a primer nyomtatott források (református folyóiratok, névtárak, adattárak, értesítők, közlönyök, jegyzőkönyvek, emlékkönyvek stb.) digitalizálása. Kiderült, hogy ez a szűknek tűnő

korlát is bőven millió felüli oldalszámot jelentene a teljesség kritériuma esetében. Mindennek megszerezése, szolgáltathatóvá és kereshetővé tétele erőn felüli vállalás lenne még országos református egyházi szinten is (az anyagi-dologi, és a még lényegesebb humán erőforrás oldaláról nézve). Nagy projektbe tehát nem vághatunk, ezekben legfeljebb közreműködők lehetünk. Szeretnénk viszont áttekinteni az eddig már elkészült digitalizált saját anyagainkat (ezek többnyire a muzeális állományból, kisebb részt a folyóirattárból valók), és megvalósítani ezek szolgáltatását. Tervezünk egy metszetkatalógust is, amelynek még csak az alapozásánál tartunk – ennek ihletője a számos képekre vonatkozó olvasói-kutatói kérés volt. E kéréseket (*Milyen volt a református lelkészek viselete a 19. században? a 18., 17. században? Milyen volt egy református esküvő/keresztelő/temetés száz, kétszáz, háromszáz éve? Képet szeretnénk X.Y. lelképásztorról... Z. település templomáról... egy híres egyházi alkalomról stb.*) – eddig csak a könyvtárosok memóriájából és állományismeretéből tudtuk teljesíteni. Most elsősorban a 18. századtól 1850-ig megjelent kiadványokat néznénk végig szisztematikusan (a revízióval egybekötően), és reményeink szerint az ezekből digitalizált kép-illusztrációállomány adatbázisával bővülnék pár év múlva.

Sokat írhatnék arról, hogy még milyen elképzeléseink vannak a fejünkben az újraindulásról – ezek mind a rugalmasabb és komfortosabb hozzáférést, kölcsönzést, helyben használatot vizionálják – de helyesebb, ha mindig a realitásokról szólnunk. Egyházi intézményhez illően hisszük, hogy a bajokat elhordozva meggondoltan és józanul kell betölteni szolgálatunkat.

Ábrák

A lépcsőházi tűzfészek és a folyóirattár polcai

A könyvtári raktár az oltóvíz feltakarítása közben

Kollégáink, Bíró Gyöngyi és Palásti Gábor a leválogatott muzeális állományt rendezik

Így zajlott a levéltári és a könyvtári állomány elszállítása

A teljesen kiürített Ráday utcai olvasóterem

Raktári rendben került a törökbálinti Depó polcaira az állomány

Terv02 Látványterv a felújításról - a földszinten a belső udvar felé helyezkedik el a könyvtár (Tervező: 4plusz Építész Stúdió Kft., forrás: Reformátusok Lapja 2020. február 9)

Beérkezett: 2020. III. 26-án.

